
IDENTITĂȚI ALE SPAȚIULUI SOCIAL.

CAZUL

NOBILIMII ARDELENE ÎN VEACUL AL XVII-LEA

Ionuț COSTEA

Renovarea discursului istoriografic dedicat nobilimilor europene din ultimele două decenii are multiple motivații. Surprinse dinspre o inovație a metodologiilor de cercetare care trasează noi granițe în teritoriul istoriei prin însumarea spațiilor identității și alterității, a reprezentării sociale sau pe cel al ideologiilor, ce se adaugă unor preocupări mai vechi de istorie instituțională și constituțională, de biografii și istorii ale familiilor nobiliare exponențiale, din perspectiva unor monografii regionale sau locale. Cercetările remarcă noi interogații care vizează într-o mai largă măsură mobilitatea socială și structura nobilimilor europene din epoca premodernă decât aspecte legate de volumul și componența acestor elite.¹ În termenii lui Chaussinand-Nogaret nobilimea se definește într-o mai mare măsură prin structura sa decât prin forța sa numerică. Ceea ce importă, susține același istoric, este densitatea sa socială, o elita se măsoară prin dinamismul său social.²

I

Sondarea preocupărilor istoriografice relevă în cele din urmă o diversitate remarcabilă cu diferențe fundamentate din punct de vedere geografic, teoretic și metodologic care se suprapun peste tradițiile istoriografiilor naționale.

În lumina cercetărilor recente, secolul al XVII-lea european apare în ce privește nobilimile, unul de turnură mai ales în confruntarea sa cu o “criză de identitate”. În zorii epocii moderne concepția medievală despre nobilime, ilustrată printr-un discurs care o arată ca produs al războiului se afirmă inapătă pentru a integra diversitatea formulelor elitelor sociale și ca urmare nobilimea, începând cu secolul al XVI-lea este nevoită să-și revendice superioritatea socială în fața altor categorii din elita regatelor. Dacă în același secol se poate găsi o insistență asupra “sentimentelor de superioritate militară ale nobilimii”³ care la sfârșitul evului mediu îi asigura o oarecare independență față de puterea centrală, în veacul următor “în lumina noii concepții ereditare despre nobilime”⁴ o plasează mult mai accentuat sub tutele monarhiei. Puterea monarhică apare ca ferment și agent principal în mutația valorică și funcționalitatea

---

¹ Jay M. Smith, *The Culture of Merit. Nobility, Royal Service, and the Making of Absolute Monarchy in France, 1600-1789*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1996; J. Dewald, *The European Nobility, 1400-1800*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996; E. Schalk, *L'épée et le sang. Une histoire du concept de noblesse (vers 1500-vers 1650)*, Seyssel, Champ Vallon, 1996 (ediția engleză a apărut în 1986); H.M. Scott, C. Storrs, *Introduction: The Consolidation of Noble Power in Europe, c. 1600-1800*, în vol. “The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, I, London, New York, 1995, p. 7-58; K.G. Faber, *Mitteleuropäischer Adel im Wandel der Neuzeit*, în “Geschichte und Gesellschaft”, 7 (1981), p. 276-296; Robert Descimon, *Chercher de nouvelles voies pour interpreter les phénomènes nobiliaires dans la France moderne. La noblesse, <essence> ou rapport social?*, în “Revue d'histoire moderne et contemporaine”, 46 (1999), 1, p. 5-21.

² G. Chaussinand-Nogaret, *La noblesse au XVIIIme siècle*, Paris, 1984, p. 9-21.

³ Schalk, p. 22.

⁴ *Ibidem*, p. 104.

socială a Vechiului Regim în ansamblul său, în înlocuirea formelor tradiționale și contractuale a relațiilor dintre supuși și suveran prin cultura impersonală a administrației de stat. Nobilimea este în centrul acestor metamorfoze aflându-se încă dinainte în serviciul regelui, o slujbă marcată de relații individuale, puternic afective, înlocuite acum de meritele etalate și recunoscute ca elemente profunde ale acestor relații între suveran și supuși.

În spațiul Europei Centrale istoriografia despre nobilime remarcă numeroase convergențe de natură tematică sau metodologică, dar prezintă la fel de evidente defazaje între diversele spații naționale. O mult mai amplă și sistematică aplecare spre astfel de studii mărturisește istoriografia poloneză, care prin numerele tematice organizate în revista "Acta Poloniae Historia" (1977, 1981, 1988) sondează realitățile nobiliare din varii perspective: mobilitate și structură socială, raporturile cu monarhia, economia domenală. Similitudinile dintre istoriografiile naționale se disting într-o predilecție a cercetărilor de genealogie și heraldică sau prin larga abordare a biografiilor istorice, ilustrând activitatea unor personalități exponențiale (Esztehazi, Zrinyi, Teleki). Cu toate că se admite într-o manieră covârșitoare importanța nobilimii comitatense, în schimb cercetătorii s-au ocupat într-o mică măsură de istoria sa socială și culturală. La începutul secolului XX și în prima sa jumătate nobilimea a constituit un subiect istoriografic mai ales din perspectiva angajării membrilor săi marcant în viața politică, în timp ce studiile concentrate asupra istoriei sociale s-au oprit la câteva familii importante și s-au străduit pentru o cât mai exactă reconstituire a genealogiilor acestora. Desigur, au fost și excepții, cum este cazul istoricului István R. Kiss, care a reconstituit structura nobilimii în jurul lui 1800 într-o carte intitulată *Ultimele insurecții nobiliare*⁵. Între 1950 și 1980 nobilimea a fost larg neglijată pentru epoca premodernă în beneficiul istoriei economice și sociale a țărănimii, domenii în care s-au obținut rezultate remarcabile. De-a lungul acestei perioade istoricii nobilimii au favorizat în primul rând nobilimea de curte, o grupare politică prin excelență și care a regrupat între rândurile sale pe principalii protagoniști ai luptei politice. Studii aplicate și în profunzime asupra micii nobilimi, precum acela întreprins de Ferenc Makay⁶ sau asupra unor categorii semi-nobiliare, boierimea din Făgăraș, studiu ce aparține lui David Prodan⁷ (ambii istorici remarcându-se în principal prin contribuțiile lor la studiul istoriei țărănimii) rămân o excepție. Istoriografia, mai veche sau mai nouă, focalizată pe nobilimea transilvăneană sau din spațiul fostului regat medieval maghiar, din secolul al XVII-lea, a insistat cu precădere asupra aristocrației, a magnaților și a familiilor lor.⁸ Monografiile consacrate unor reprezentări exponențiali ai nobilimii atașează o componentă socială globală printr-o raportare și relaționare cu epoca în care au trăit. Dar, mai ales, au reținut atenția reconstituirile pozitivistice și narrative care intenționau redarea trecutului cu acuratețe și acribie la nivelul genealogiilor, a posesiunilor și a celorlalte aspecte economice legate de domeniul nobiliar.⁹ Doar în ultimii ani, prin eforturile programatice, instituționale, promovate de către Central European University din Budapesta, s-a constatat o decongestionare tematică, teritorii precum istoria

⁵ István R. Kiss, *Az utolsó nemesi felkelés*, I-II, Budapest, 1909-1911.

⁶ Ferenc Makay, *A sok neames országa*, în "Malyusz Elemer Emlékönyv", Budapest, 1984, p. 290-292 și *Parasztnemesi gazdálkodás Szentgálon 1700-1848*, Budapest, 1983.

⁷ David Prodan, *Boieri și vecini în Țara Făgărașului în sec. XVI-XVII*, în "Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", VI, 1967.

⁸ István György Toth, *Le monde de la petite noblesse hongroise au XVIIIe siècle*, în "Revue de l'histoire moderne et contemporaine", I, 1999, p. 171-184, vezi bibliografia pentru istoriografia maghiară recentă.

⁹ F. Deák, *Egy magyar főúr a XVII. században*, Budapest, 1888; V. Biro, *Altörjái gróf Apór István és kora*, Kolossvár, 1935; idem, *Az Erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése*, Kolossvár, 1917; Nicolae Edroiu, *Cercetări genealogice privind boierimea făgărașană: Ioan Cavaler de Puscariu și Andrei Veress*, în vol. "Nobilimea românească din Transilvania", coord. Marius Diaconescu, Satu Mare, 1997, p. 277-289; Kovács András, *Preocupări ale cercetărilor genealogice maghiare*, în "Arhiva Genealogică", Iași, 2001; Ioan Aurel Pop, *Genealogie și istorie: o familie boierească din Țara Făgărașului în secolele XV-XVII*, în vol. "David Prodan – Puterea modelului", Cluj-Napoca, 1995, p. 38-54; Tudos S. Kinga, *Székely főnemesi életmod a XVII. Század alkonyán*, Budapest – Kolossvár, 1998; A.A. Rusu, *Ciitori și ciitorii în Țara Hațegului până la 1700*, Satu Mare, 1997.

culturală și viața cotidiană a nobilimii sau istoria familiei din epoca premodernă, din perspectiva unor strategii sociale (copilăria, educația, căsătoria), au reținut atenția prin câteva contribuții remarcabile și novatoare pentru istoriografiile Europei Centrale.¹⁰

Dinamica și evaluarea cantitativă a nobilimii transilvănene din epoca principatului aflat sub suzeranitatea Înaltei Porți în afara unor izvoare demografice concludente nu poate fi decât circumstanțial precizată. Pentru un vizitator al Transilvaniei grupul social al nobilimii era extrem de cuprinzător. Relatând despre situația etnografică el specifica: "Ei aparțin [maghiarii] în mare parte nobilimii, căci acolo calitatea de nobil este foarte răspândită, până și meseriașii, unii <din ei>: cum sunt cojocarii, sticlarii, cizmarii și alții, aparțin nobilimii."¹¹ În fața acestei "hemoragii" a nobilimii, imaginea lor se păstrează în culori sumbre: "cei mai mulți sunt oameni cruzi, care se poartă barbar și turcește nu numai cu străinii, ci și cu iobagii."¹² În lipsa unor surse statistice eficiente istoriografia a perpetuat această imagine a unei nobilimii numeroase, Ungaria (cuprinzând aici și Transilvania) numărându-se printre țările cu cea mai mare densitate a elitei sociale, alături de Polonia, dar apropiindu-se și din punctul de vedere al regimului de stări de acest regat. O aproximare numerică a nobilimii a fost întreprinsă, nu în afara speculației, prin aplicarea indicelui de densitate obținut în cazul conscripției lui Iosif al II-lea, 5% din totalul populației, cu cifrele oferite de preceptorii regali la sfârșitul secolului al XVI-lea, la 1598, rezultând în jur de 135000 de bărbați și femei nobili.¹³ Desigur, avansarea cifrelor statistice cu privire la nobilime trebuie să aibă în vedere realitățile politice și climaterice din veacul al XVII-lea. Ori, se cunoaște, secolul a fost traversat, cel puțin de-a lungul a șase decenii, de conflicte militare mai mult sau mai puțin nimicitoare, de o serie de dezastre și calamități naturale, o răcire a climei, ani de foamete și epidemii.¹⁴ Dincolo de aceste observații statistice, scrutarea propriei vieți într-un moment limită, prizonieratul la tătari, se remarcă în cazul lui Ioan Kemény pe un portativ identic: "ca și zămisirea, nașterea, scurgerea întregii mele vieți de până acum au fost numai o amăreală, un război și o neliniște"¹⁵. Atât de numeroasă nobilimea prezintă și o structură complexă, de la familiile avute și cu trecere la curtea princiară, deținând demnități și oficii pe plan central sau regional, la nobilimea *comitatensa*, *bene possessionati*, cu loturi mai mici sau mai mari în comparație cu pământurile iobăgești, până la aceia care nu dețineau deloc proprietăți sau la categoriile semi-nobiliare (secui, haiduci, familiare), ori la nobilimea condiționară, cu o prezență remarcabilă în anumite spații (Chioar, Făgăraș, Hațeg, Maramureș).

Cercetarea realităților transilvane proprii secolului al XVII-lea din perspectiva studierii nobilimii principatului poate porni de la următoarele întrebări: Ce înseamnă pentru contemporanii acelor timpuri a fi nobil? Putem vorbi de prezența unei "crize de identitate" a nobilimii motivată în termenii Occidentului? Care sunt particularitățile nobilimii transilvănene?

Investigația pe care ne-o propunem se plasează pe două paliere. Primul dintre ele, își propune o identificare a componentelor vizuale (comportament și atitudine socială, stil de viață, ceremonial, simboluri și reprezentări) care definesc în mod nemijlocit elita socială. În al doilea rând, se urmărește sondarea discursului nobiliar identitar și surprinderea temelor majore care-l articulează, având ca repere

¹⁰ István György Tóth, *Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*, Budapest, 2000; Péter, Katalin (ed.), *Beloved Children. History of Aristocratic Childhood in Hungary in the Early Modern Age*, Budapest, 2001.

¹¹ *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, p. 550-551.

¹² *Ibidem*.

¹³ P. Schimert, *The Hungarian Nobility in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, in H.M. Scott (ed.), "The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", II, London and New York, 1997, p. 144-182.; Ștefan Pascu, *Populație și societate*, București, 1972.

¹⁴ P. Binder, D. Cernovodeanu, *Cavalerii Apocalipsei*, București, 1993, p.; S. Goldenberg, în "Anuarul de Istorie din Cluj", XVI (1973), p. 442: "37 de ani de ierni grele prelungite de ger excesiv, 11 ani de ploi neobișnuite, 20 de ani de inundații, 28 de ani călduri excesive și secetă; 19 ani de foamete și 8 ani de grindină neobișnuită."

¹⁵ Ioan Kemény, *Memorii*, Cluj-Napoca, 2002, p. 31.

contextual confesional, catolici și protestanți, și politic, dezmembrarea regatului medieval, conflictul turco-habsburg, generatoare de tensiuni multiple (originea ilustră, corpul sacrei coroane, “nostalgia proustiană”). Izvoarele care pot susține o astfel de investigație se disting în principal prin caracterul lor narativ, texte juridice și normative, dar și texte literare și scrieri private, memorialistică, lucrări istorice sau corespondență. La fel, actele și documentele arhivistice au un rol bine determinat mai cu seamă în descifrarea și înțelegerea procedurilor juridice, dar și în surprinderea unor aspecte legate de regăsirea simbolurilor vizuale care marchează statutul nobiliar (descrierea blazonului și menționarea dreptului de a-l afișa public). Prin importanța lor, dintre aceste izvoare, unele sunt decisive: Tripartitul¹⁶, Aprobatele¹⁷, hotărârile dietale sau cele comitatense¹⁸ – ele permit evidențierea evoluției de iure a statutului nobiliar, în mod diacronic, în funcție de presiunile conjuncturale, raporturile cu puterea centrală și cu celelalte națiuni privilegiate. Între izvoarele literare cu un caracter generalizator, se remarcă lucrarea lui Apor Péter, redactată la începutul secolului al XVIII-lea, care dezvăluie într-un amplu tablou obiceiurile, comportamentul și trăsăturile morale ale nobilimii din Transilvania din epoca premodernă. Interesată de cotidian și excepțional în aceeași măsură, scrierea lui Apor Péter se dezvoltă într-un registru antinomic: vechi/nou, cu repere axiologice de ordin moral bun/dăunător, sau din planul politico-național maghiar/neamț. În aceste limite denotă un profund conservatorism ilustrat în permanență de un spirit nostalgic, rămânând atașată curentului anti-habsburgic care a marcat în veacul al XVII-lea în toate articulațiile gândirea politică a elitei sociale din principat.¹⁹ Literatura memorialistică maghiară ca-și are începuturile în acest secol oferă la nivelul elitei nobiliare sugestii inepuizabile cercetătorului. Ampla autobiografie a lui Miklos Bethlen marchează o turnură în sensibilitatea culturală a elitei din Transilvania, beneficiind de o aleasă educație acumulată în școlile din principat dar și la universitățile europene²⁰, sau deprinderea unor abilități necesare la curtea princiară, în măsură să ofere o solidă pregătire a nobilului pentru o carieră militară, administrativă ori diplomatică.²¹ În același orizont, al literaturii memorialistice, se înscrie și lucrarea lui János Kemény, redactată în prizonieratul la tătari, care mărturisește asumarea unei noi dimensiuni pentru istoricul epocii. În opinia sa, istoria, în prelungirea umanismului târziu, rămâne o *magistra vitae*, dar faptele, evenimentele aparțin oamenilor, indiferent de încărcătura lor morală (bune/rele-păcătoase). O istorie umanizată, expresie a slăbiciunilor și greșelilor omului, și moralizatoare în spiritul austerității protestante, dar care cunoaște și amprenta barocului prin aplecarea spre derizoriu, prin popularea scrierii cu exemple anecdotice. În cele din urmă, este o scriere tonifiantă, optimistă, în care faptele pozitive sunt menite să funcționeze ca exemplare, ca modele.²² Aceste lucrări excepționale se completează cu o serie de jurnale nobiliare²³, ce proliferază în veacul al

¹⁶ István Werbőczy, *Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyi Regni Hungariae*, Debretin, 1611.

¹⁷ *Approbatæ Constitutionis*, editate de A. Herlea, în “Mitropolia Ardealului”, 1976, nr. 6-9.

¹⁸ *Monumenta Comititalia Regni Transilvaniae*, I-XXI. Budapest, 1895-1898.

¹⁹ Péter Apor, *Metamorphosis Transilvaniae*, București, 1982, p. 1: “Motivul descrierii obiceiurilor ardelenesti este că la 1687 nemții au intrat [în Transilvania] și de atunci moda se schimbă din an în an, cum ar spune germanul, suntem de modă nouă. Cu cât suntem mai săraci cu atât mai mult dorim titluri și îmbrăcăminte mai țâfroasă și mâncarea obișnuită a strămoșilor n-o mai putem mânca dacă nu este gătită de un bucătar neamț.”

²⁰ Szabó Miklos, *Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI-XVIII. Szazadban*, în vol. “Művelődéstörténeti tanulmányok”, editat de Csetri Elek, Jako Zsigmond, Sipos Gábor, Tonk Sándor, București, 1980, p. 152-168.

²¹ Miklos Bethlen, *Önéletirása*, I-II, Budapest, 1955.

²² Ioan Kemény, p. 32: “Chiar despre morți de rând ar fi bine să taci ori să spui numai lucruri bune, darămite despre demnitari; cu atât mai mult să scrii despre ei; totuși, să nu fii judecat dacă, la fel ca lucrurile bune, care să fie urmate, cele rele le voi nota ca exemple de îndepărtat și nu cu intenția de a-l defăima. Sfinții istorici, conduși de spiritul Domnului, au povestit atât despre faptele laudabile, cât și despre cele păcătoase ale regilor; cu toate că scrierea de față nicicum nu poate fi asemănată cu scrierile lor, dacă voi arăta sfârșitul bun al lucrurilor adevărate, poate nu voi fi învinuit, atâta doar ca cititorul să aibă aceeași *reverential* [reverență, grijă] la citire, ca și mine la scriere, și să țină minte partea bună, nu pe cea păcătoasă, căci și regii, și principii sunt și ei oameni și nu pot fi lipsiți de slăbiciunile și greșelile omului.”

²³ *Erdélyi Történelmi Adatok*, vol. I-III, editate de Miko Imre, Kolozsvár, 1855-1858 și vol. IV, editat de Szabó Károlyi, Kolozsvár, 1872.

XVII-lea, și de o vastă corespondență²⁴, introducându-l pe istoricul contemporan în cele mai subtile aspecte ale vieții nobiliare cotidiene din Transilvania, izvoare editate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul celui următor.

II

Statutul de nobil a fost achiziționat în primul rând prin naștere, dar și ca urmare a investirii cu privilegii din partea suveranului. Deși esențial, acest aspect nu era și suficient; el trebuia apărat printr-un mod de viață specific, raportat apoi la domeniul funciar pe care-l stăpânește, la privilegiile juridice, fiscale pe care le acumulează și nu în ultimul rând pus în relație cu prestigiul social de care se bucura. Acest prestigiu social este conferit din legislație sau din cutume și asigura elitei distincție și dominanță în cadrul societății.²⁵

În cea mai răspândită culegere de legi maghiară din secolul al XVI-lea juristul István Werbőczy (m. 1541) descrie cum vechii maghiari s-au așezat în Ungaria și-au ales conducători pentru a administra justiția, a arbitra neînțelegerile și a-i pedepsi pe vinovați. Aceștia erau în măsură să convoace comunitatea pentru discutarea treburilor importante și să solicite adunarea armatei pe câmp prin obiceiul înmuierii unei săbii sau pumnal în sânge și purtarea acestei arme însângerate de-a lungul câmpurilor și a așezărilor maghiarilor.²⁶ Vechiul obicei a supraviețuit până în zilele lui Werbőczy și a rămas o trăsătură a vieții publice maghiare pentru secolele viitoare. Sabia însângerată apărea ca un simbol încărcat cu semnificații evocative și emoționale pentru nobili. Sabia servea ca un obiect memorabil pentru originea militară a nobilimii, în vechii cuceritori, și a continuei preocupări a lor pentru treburile armate. Sângele atrăgea atenția asupra nevoii de unitate în timpul pericolelor a tuturor acelorora cu o origine comună, dar și cu o definire juridical unitară "*una et eademque nobilitas*". Bărbații comunităților răspundeau prin a se prezenta la locurile și timpul indicat. Toți care desconsiderau chemarea și nu dădeau nici o explicație pentru neglijența lor, erau amenințați cu tăierea în două sau degradarea la o eternă servitute.²⁷

Începând cu primul rege maghiar, Ștefan cel Sfânt, suveranii au continuat și confirmat acest obicei, și numeroși maghiari care și-au ignorat responsabilitățile au fost coborâți la statutul iobăgesc, al țărănimii dependente. Astfel, în acord cu Werbőczy, condiția nobiliară se originează în aceia care au ales de bunăvoie să participe la administrarea și apărarea propriei comunități. În Ungaria, ca și în alte locuri, statutul nobiliar a fost în mod intim asociat nu numai cu actul cuceririi, ci mai ales cu tradiția neîntreruptă a purtării armelor.²⁸ În plus, odată ce maghiarii se supun regelui, el era singurul care le conferea dreptul de înnobilare sub jurisdicția Sacrei Coroane și în același timp al domniei.²⁹ Regii Ungariei erau împuterniciți să dăruiască pământuri și privilegii, ceea ce distingea pe nobili de ne-nobili.³⁰

În secolele ce au urmat primei publicări la 1517 a Tripartitului lui Werbőczy, cunoscut și sub denumirea de Harmaskonyv, a constituit cartea fundamentală a drepturilor și libertăților nobiliare. Încă în secolul al XVI-lea cartea a fost retipărită de 11 ori, în latină sau în traducere maghiară, și a devenit lucrarea cea mai frecventă în bibliotecile nobiliare. Chiar și în epoca Reformei Tripartitul putea fi găsită într-un număr mai mare decât însăși Biblia.³¹ Popularitatea cărții în rândul nobilimii nu era lipsită de motive, deoarece în paginile ei nobilimea își putea găsi o comprehensiva elaborare a privilegiilor. Pe

²⁴ Deák, F., *Wesselenyi Anna özv. Csánky Istvánné 1584-1649 életrajza és levelezése*, Budapest, 1875; Idem (ed.), *Magyar hölgyek levelei*, Budapest, 1879; Eckhardt, S. (ed.), *Két vitéz nemes úr levelezése*, Budapest, 1944; *Nádasdy Tamás nador családí levelezése*, ed. by Árpád Károlyi and József Szalay, Budapest, 1982; Szilágyi, S.(ed.), *A két Rákóczi György fejedelem családí levelezése*, Budapest, 1875; *Teleki Mihály levelezése*, I-II, Budapest, 1905-1906.

²⁵ *Approbatæ*, partea I, titlul al șaselea, art. I-VII, p. 508-509.

²⁶ *Tripartitum*, I, Tit. III, p. 5-8.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, I, Tit. IV, p. 8-9.

²⁹ *Ibidem*, p. 9.

³⁰ *Ibidem*, I, Tit. V, p. 9-10.

³¹ P. Schimert, *The Hungarian Nobility*, p. 145.

scurt, Werbőczy accentua că orice prelat, baron, magnat sau nobil se bucurau de aceleași libertăți cu privire la proprietățile lor și la scutirea de taxe. Nici un stăpân nu este mai mare și nici un nobil nu dispune de mai puține libertăți, deoarece toți trăiesc supunându-se uneia și aceleiași legi.³²

Evidențiind pe scurt originea și principiul de bază al unității statutului nobilimii, Werbőczy explica cum se putea cineva ridica la statutul nobiliar și precizează caracteristicile pe care această condiție le presupunea.³³ Regele putea acorda înnobilarea pentru serviciile militare sau alte virtuți dovedite în două modalități. Prima, regele îl putea elibera de servituțiile individuale și să-l numere între membri nobilimii. Ca urmare, pentru a fi considerat nobil, nu era nevoie să obții privilegii peste proprietăți sau chiar proprietăți și nici să posezi dreptul la blazon.³⁴ În cel de-l doilea caz, puteai fi înnobilit prin primirea unor proprietăți de la rege. Prin achiziționarea pământurilor, a castelelor și satelor de la suveran, cel care le primea devenea direct și imediat nobil, scăpând din condiția de servitute.³⁵ Fiii nobililor moșteneau drepturile tatălui lor și deveneau membri ai Sfintei Coroane. Ca nobili ei nu se supuneau nici unei autorități în afara regelui încoronat legal.³⁶

Werbőczy argumenta că nobilii posedă patru importante drepturi în jurisdicția maghiară: ei nu puteau fi arestați și reținuți de către nimeni fără proces legal; toți nobilii se aflau sub singura autoritate a regelui; toți nobilii puteau trăi liberi pe proprietățile lor fără a avea nici o obligație și fără a plăti taxe, nobililor li se pretindea doar să lupte ca soldați pentru apărarea regatului; dacă regele își încălca jurământul de a respecta libertățile nobilimii, toți nobilii, fără a cădea în vina trădării, aveau dreptul de a se opune monarhului.³⁷

Proiectându-și originea în obiceiurile maghiarilor cuceritori și asigurându-și libertăți juridice concrete, nobilimea s-a constituit într-o stare distinctă. De-a lungul secolelor XVII și XVIII nobilimea maghiară a continuat să se bucure de aceleași privilegii fundamentale cu o singură excepție. La 1687, după recucerirea părții centrale de la turci, nobilimea pierde dreptul la rezistența armată împotriva coroanei. Dar apărarea vechilor libertăți a rămas o preocupare principală a nobilimii. Identificându-se întru totul și exclusiv cu națiunea maghiară nobilimea a legat perpetuarea propriilor libertăți prezervarea regatului însuși.³⁸

Simplificarea operată de Werbőczy în explicarea originii nobilimii lega nobilimea de la începutul modernității cu luptătorii tribali ai ungarilor care au ocupat câmpia Pannoniei la sfârșitul secolului IX. Realitatea istorică este însă mult mai complexă. Cu siguranță unele familii nobiliare de la începuturile modernității au rădăcini în vechii maghiari, dar ordinul nobiliar din veacurile XVII și XVIII nu descinde simplu și direct din triburile păgâne. Mai degrabă a fost produsul dezvoltării societății medievale. În secolele XIII și XIV membrii câtorva distincte categorii sociale au fuzionat într-un singur ordin cu drepturi juridice omogene.³⁹

Beneficiind de acest statut juridic, nobilii dețin și exercită monopoluri seniorale, spre exemplu vânatoarea. Ea a reprezentat un exercițiu larg răspândit printre nobili, fie pe domeniile private, unde iobagii nu aveau voie să vâneze iar dacă o făceau pedeapsa putea fi chiar spânzurătoarea, sau însoțindu-l pe principe în clipele de destindere. Organizarea unor partide de vânatoare la curte se poate proba prin existența unui personal specializat pentru această îndeletnicire și prezența animalelor de vânatoare. Între

³² *Tripartitum*, I, Tit. V, p. 9-10.

³³ *Ibidem*, I, Tit. VI, p. 10-12.

³⁴ *Ibidem*, p. 11.

³⁵ *Ibidem*, I, Tit. IV, p. 8-9.

³⁶ *Ibidem*, p. 9.

³⁷ *Ibidem*, I, Tit. IX, p. 13-15.

³⁸ O. Subtelny, *Domination of Eastern Europe. Nativ Nobilities and Foreign Absolutism*, Gloucester, 1986, p. 82; K. Benda, *Le droit de resistance de la Bulle d'Or hongroise et la Calvinism*, în vol. "Noblesse française. Noblesse honroise XVI-XIXs", Budapest-Paris, 1981, p. 155-161.

³⁹ *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Budapest, 1994, p. 334-336; Evens, R.J.W., Thomas, T.V., (eds.), *Crown, Church and Estates: Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, London, 1991.

personalul angajat al curiei princiare întâlneam maiștrii de vânatoare, dresori sau îngrijitori de câini. În inventarele epocii se găsesc precizați un număr mare de câini de vânatoare, ogari sau prepelici ce beneficiau de rații de pâine sau carne și care erau dați în grija unui tânăr nobil aflat în slujba curții. Printre ei s-a numărat și Ioan Kemény⁴⁰, el amintește că Gabriel Bethlen avea 50 de copoi și doi îngrijitori, iar în a doua jumătate a secolului se știe că principele Mihail Apafi creștea 129 de ogari și 53 de prepelici.⁴¹ Individualizarea prin îndeletnicirile cavalești a fost secondată de aplicarea unui anumit tip de tratament juridic, chiar când sunt executați, modalitatea prin care se aduce la îndeplinire este bine precizată și-i diferențiază de oamenii de rând. Un nobil care urma să plătească o fărâdelege cu viața, o făcea prin tăierea capului și niciodată prin spânzurătoare, ultima o moarte dezonorantă, proprie oamenilor din starea a treia.⁴² Nobilul ardelean este singura persoană care din punct de vedere juridic putea purta arma, în semn de recunoaștere a originii militare a elitei și a prelungirii rolului de clasă luptătoare. La 1683, o hotărâre dietală reglementează în modul următor dreptul de a purta arma: “de acum încolo nimeni dintre țărani și slugile plătite, în afară de slugile iobăgești și dregătorii curților, de libertini și pușcași, nicidecum să nu poarte nici un fel de armă de fier sau ferecată (doar păcurarilor li se îngăduie lancea), căciula cu blană de jder, de lup, de vulpe, cămăși cusute de giulgiu sau de altele, cizme și haine de postav, în afara de aba albă.”⁴³ Purtarea sabiei rămâne un semn al nobilității și a fost larg prețuită de-a lungul secolului. Prin acest însemn se distingea un nobil de un om comun. Chiar dacă nu se ajunge ca în cazul nobilimii poloneze, unde nobilii scăpătați poartă săbii de lemn ca simbol al statutului lor, pentru ca erau atât de săraci încât nu-și puteau permite săbii de oțel, legislația transilvană consemnează această semnificație. Purtarea sabiei este în egală măsură o onoare și o mândrie, cu ea nobilul slujind deopotrivă patria și pe Dumnezeu. Astfel, sugestive sunt cuvintele lui Ioan Kemény: “În sus-pomenitul Neustadt se obișnuia să se făurească săbii și pumnale foarte bune. Am comandat și eu câteva, printre altele am cerut să se acopere cu aur o parte dintr-o sabie dinspre teacă, făcând să mi se imprime numele, anul și următoarea *sentential*: *Honestum est pro patria mori*, căci încă de copil eram pătruns de iubire pentru patrie și de sentimentul onoarei, purtând sabia aceea, am cucerit și căutat cu ajutorul lui Dumnezeu onoarea, celebritatea, am purtat [sabia] până acum cu noroc și cumsecădenie, în multe împrejurări bune și rele, dar ea pieri odată cu mine, în aceasta campanie nenorocită.”⁴⁴ La fel, singuri nobilii erau autorizați să poarte anumite feluri de îmbrăcăminte, privilegiu garantat tot prin legislație. Am pomenit restricțiile apărute în dieta de la 1683 când se afirma că “cei de stare iobăgească să poarte haine de rând, potrivit sortii lor.”⁴⁵, dar măsuri legislative similare întâlnim și la 1665 când slugilor, simbriașilor și țăranilor li se preciza să nu îndrăznească să poarte cizme, căciula cu blană de jder, pantaloni de postav vopsit, sub pedeapsa de 12 fl⁴⁶, în timp ce dieta din anul următor îi exceptează de la această amendă pe sașii de pe pământul Crăiesc și pe maramureșeni (mica nobilime)⁴⁷. Că veșmintele erau o marcă a stării sociale recunosc și contemporanii. Peter Apor, în scrierea sa despre obiceiurile și moravurile ardelenilor stăruie într-un capitol special asupra acestor aspecte, socotind că după încălțăminte se poate constata apartenența

⁴⁰ Kemény, p. 51: “Dar principele îmi încredința doi ogari, câini foarte dragi lui, pe nume Hoka și Kormos, dăruiri lui de Sigismund Kornis, iar apoi și pe alții, uneori erau în grija mea șase-șapte și odată chiar opt ogari ai principelui, căci bietul principe știa că părintele meu e om trup și suflet al vânătorii și eu însumi iubeam foarte mult câinii, necazul era că nu am avut slujitor, dar pentru întreținerea câinilor mi-am luat un tânăr pe nume Ioan Horvat Szabó, care s-a așezat după aceea în Făgăraș, dar celor doi ogari pomeniți le dădeam întotdeauna eu de mâncare, pe atunci nu-mi era rușine s-o fac, așa cum le este acum tinerilor slujitori, fii chiar ai unor oameni de rând.”

⁴¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I, București, 1986, p. 352-353.

⁴² *Approbatae*, partea I, titlul al unsprezecelea, art. I-II, p. 511-512.

⁴³ *Monumenta Comitalis Regni Transilvaniae*, XVIII, p. 89-90, vezi și vol. XIX, p. 179-185.

⁴⁴ Kemény, p. 65.

⁴⁵ M.C.R.T., XVIII, p. 90.

⁴⁶ *Ibidem*, XIV, p. 115.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 183-184.

socială.⁴⁸ La nivelul vocabularului care desemnează o categorie în rândurile nobilimii s-a impus termenul de bocskor (cei care poartă cizme), regroupând o nobilime mică cu pământuri puține sau lipsită de pământuri, statutul social fiind reprezentat doar la acest nivel simbolic. Poposind în Transilvania, o astfel de diferență a vestimentației în rândurile nobilimii observa și Conrad Jacob Hildebrandt.⁴⁹ Mult mai impresionantă era îmbrăcămintea femeilor nobile, strălucind prin bijuteriile cu care se împodobeau. Abundau podoabele de la soțiile simplilor armaliști până la puternicii magnați ai principatului. Din inventarele epocii rezultă un număr mare și variat de giuvaerice, lucruri de toaletă feminine și argintărie, precum și alte obiecte de podoabă din aur, argint și pietre prețioase.⁵⁰ Ceea ce șochează în vestimentația feminină a fost afirmarea în a doua jumătate a secolului a modei decolteurilor. Ioan Kemény le observa pentru prima dată într-un voiaj al său în Germania, iar Péter Apor constata această schimbare în moda marcat de morală frustă care domina secolul.⁵¹ Aceleași repere morale atrag atenția și călătorilor străini prin Transilvania: femeile “își lasă descoperite ceafa și gâtul până la umeri. Își acoperă pieptul cu mari paftale rotunde de argint aurit și împodobite cu pietre scumpe, dar acestea sunt destul de grele încât dacă femeia sau fata se apleacă oricât de puțin i se dezgolește pieptul, trezind în cei de față sau rușine sau dorințe neîngăduite.”⁵²

Nu în ultima instanță, nobililor le este permisă etalarea blazoanelor la intrarea castelelor sau pe trăsurile. Documentele de înobilare au o formulă standard care menționează aceste drepturi pentru posesorii blazoanelor.⁵³ Deși prezența blazonului nu marca decisiv condiția nobiliară, în secolul al XVII-lea, statutele juridice menționează acest fapt, el constituie un element vizual de maximă importanță pentru gestionarea statutului social. Toate aceste expresii vizuale asigură nobilimii o importanță decisivă din perspectiva prestigiului social, constituind repere semnificative pentru definirea identității lor.

⁴⁸ Péter Apor, p. 55-68; István György Toth, *Hungarian Culture in the Early Modern Age*, in “A Cultural History of Hungary. From the Beginnings to the Eighteenth Century”, edited by Laszlo Kosa, Budapest, 2000, 154-228, dar mai ales p. 165-176.

⁴⁹ *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 540: “nobili poartă o haină cam lungă dar foarte strâmtă, până la genunchi, numită dolman, de atlas sau damasc roșu, albastru sau de orice culoare, pantalonii de postav fin de diferite culori și ciorapi. Încălțăminte lor este ca și aceea a turcilor ... adică poartă cusut jos, de ciorapul de pânză, unul de safian galben, iar peste el gheata cea adevărată, ca un papuc de safian galben sau roșu potcovit dinapoi cu un fier scund iar dinainte cu o tablă cu vârful ascuțit. Cizmele de safian galben sau roșu, tivite în partea de sus cu șnur, sunt largi ca ale turcilor și ajung până la genunchi, fără să fie răsfrânte și se leagă sus obișnuit cu o curea lungă. Pintenii cu roțițe, puțin ieșiți în afară, sunt prinși de partea dinapoi a cizmilor și bătuți cu cuie în locul unde călcăiele sunt întărite cu piele. În jurul corpului sau a vestei strâmte ei poartă un brâu de mătase, cusut iarăși după moda turcească.” Și p. 551: “... cei de condiție mai modestă, cu haine mai puțin împodobite cu garnituri, poartă brăie lungi împletite din ață, care atunci când sunt desfășurate, par o mică plasă, din care atarnă ciucuri împlețiți cu aur și împodobiți cu mărgăritare și rubine. În partea de sus a vestei este gulerul care rămâne neîncheiat, [astfel] încât se poate vedea gâtul gol. De același brâu atarnă, pe o cruce, teaca cu cuțitul și furculița pe care le împodobesc frații anabapțiști. Pe deasupra acestora mai au o haină căptușită cu blană de jder sau de vulpe și de oaie; în partea de jos, de jur împrejur ea e tivită cu blană mai cu cinste răsfrântă ca și cum haina ar fi căptușită în întregime în felul acesta. În față sunt prinși niște nasturi mari și lunguieți, iar sub nasturi se afla hârtie cusută mărunț cu mătase. În locul cheurilor, care nu sunt folosite la dânsii și pe care nu le pot face, au niște găitane de șnur rotund. Această haină de deasupra numită “mentek” care nu e prea lungă ci ajunge peste șolduri doar până aproape de genunchi, ei o atarnă descheiată în jurul lor ca pe o manta atunci când încalecă sau și la mers când este cald, prinzând-o sus cu un singur nasture sau legând-o cu un șnuruleț, o întorc după vânt și după vreme, ea stând deschisă.”

⁵⁰ Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. II, București, p. 77-83; István György Toth, *Hungarian Culture*, p. 172-173: O cămașă a contesei Ilona Zrinyi era împodobită cu 12 rânduri de perle veritabile iar pe mantie avea ornamente din perle și rubine, ceea ce exprimat la valoarea din 1688 însemna prețul unei cirezi de 150 de vite.

⁵¹ Kemény, p. 93; Péter Apor, p. 54: mai înainte vreme femeile “nu-și arătau sânii ca femeile obraznice în piață, ca femeile de acum” cu moravuri reprobabile.

⁵² *Călători străini despre țările române*, V, p. 49 și 580.

⁵³ I. Lupaș, *Documente istorice transilvănene*, Cluj, 1944, passim.

Portretul moral ideal al nobilului circumscrie valorile medievale, onoarea, vitejia, înțelepciunea puse în slujba “apărării credinței și patriei”, tema majoră a secolului structurată în contextual insurecției lui István Bocskai.⁵⁴ În memoriile sale Ioan Kemény comparându-i pe Ștefan Bethlen și Petru Bethlen, nepoții principelui, constata că “cel mai vârstnic [Ștefan] deveni foarte *virtuosus*, deștept și curajos” în timp ce Petru “întrucât i-au fost corupte moravurile” a devenit “un om de nimic”.⁵⁵ Funcția modelatoare a acestor valori morale rezultă și dintr-o luare de cuvânt în cadrul dietei în octombrie 1613 odată cu urcarea pe tronul principatului a lui Gabriel Bethlen: “Harul Vostru se coboară peste noi astăzi de la Dumnezeu, ca și în cazul lui David după Saul sau Ezekel după Ahaz, și noi cerem ca așa cum Dumnezeu a binecuvântat popoarele prin sfinții regi, David, Solomon și Ezekel, El va binecuvânta și pe Măria Ta cu înțelepciune, credință și vitejie”.⁵⁶ Acest model descris și recomandat de memorialistică și de luările de poziție ale nobilimii în diverse ocazii, articulat de valori tipic medievale (credință, înțelepciune, vitejie) a fost supus în realitate unor presiuni cărora, nu o dată, nobilul nu le poate rezista. Cu toate că ne aflăm într-un veac în care disciplina morală era o coordonată nu doar a bisericii protestante, ci și a statului, viciile se înfiripă și în rândurile elitei sociale ardelenene. Printre ele, beția pare să fi fost o caracteristică a vieții nobiliare transilvănene. Péter Apor descrie între altele o petrecere ținută la contele István Apor, când oaspeții au fost trimiși cu trăsurile spre casele lor din cauza excesului de băutură.⁵⁷ Se bea vin roșu, dulce și nou (cel vechi era lăsat pe seama slugilor), considerat a fi foarte sănătos la stomac, iar femeile beau mai ales bere.⁵⁸ Gábor Haller, fiul lui István Haller, fost comite de Târnava, care apoi avea să-și piardă averile și chiar viața în timpul domniei lui Geörgy Rákoczi I-ul, comite de Zarand și căpitan de Oradea, mărturisește în jurnalul său că de fiecare dată după o noapte petrecută cu mult vin obișnuia a doua zi să se căiască, citind cu sârg Evanghelia, ca un bun reformat ce devenise.⁵⁹ La rândul său, Ioan Kemény povestește astfel de agape, memorialistul fiind mai reținut în a bea vin pentru că, scrie el: “... părintele meu era un om foarte blând, desăvârșit, dar cu o fire prietenoasă și veselă și, după prostul obicei unguresc, îndată ce se află cu prieteni sau cu străini, stătea cu ei la băutură, cu toate că, de fiecare dată, se simțea rău după vinul băut. [...] Firea aceea s-a lipit și de mine, căci mai la început și mie tare îmi plăcea să petrec cu oamenii de bine la un pahar de vin, acest obicei l-am și practicat mult și acestei firi a mele i s-a adăugat și un *abusus*, obișnuit pe atunci; numai că și eu după vinul băut mult, mă pleoșteam și, după dă-i și dă-i de azi, venea un mâine mahmur, cu păreri de rău.”⁶⁰ Acest *obicei unguresc* a fost întâlnit și în cazul unor principii: Gabriel Báthory căruia “sfetnicii cu vorbe perfide infiltrați pe lângă el au corupt mintea juvenilă predispusă pentru așa ceva și au împins-o pe o cale bețivănească, spre o viață necurată.”⁶¹ Dar aceeași patimă îl stăpânea și pe György Rákoczi al II-lea: “Dacă principele Rákoczi, care obișnuia să bea peste măsura, lăsându-se întru totul stăpânit de patima beției, și-ar fi păstrat cumpătul, ar fi dat răspunsul și și-ar fi luat rămas bun cu mintea trează de la solul unui domn așa de puternic, cum s-ar fi

⁵⁴ La 1604 cinci căpitani de haiduci îi promiteau lui István Bocskai “să apere Creștinătatea, țara și iubita noastră patrie, și mai ales credința adevărată.” Pentru analiza noului construct ideologic patrie, găsim un înțeles mai larg decât sensul medieval de nobilime care avea obligația să protejeze locuitorii țării. În contextual ideologic al insurecției lui Bocskai ideea unității de credință are o semnificație aparte. Sintagme precum “țara creștină”, “adevărata credință” au fost larg răspândite, dar semnificația lor nu este identică cu ideea solidarității creștine din timpul luptelor anti-otomane. Din punct de vedere confesional se are în atenție apărarea protestanților împotriva atacurilor violente ale Contra-Reforme. cf. László Makkai, *István Bocskai I insurrectionary Army*, în vol. “From Hunyadi to Rákoczi. War and Society in Late Medieval and Modern Hungary”, edited by Janos M. Bak, Bela K. Kiraly, Brooklyn College Press, 1982, p. 275-295.

⁵⁵ Kemény, p. 63.

⁵⁶ S. Szilágyi (ed.), *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, III, Budapest, 1876-1898, p. 55.

⁵⁷ Péter Apor, p. 40.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 32-33.

⁵⁹ Gábor Haller *naplója 1630-1644*, în “Erdélyi Történelmi Adatok”, IV, p. 1-103.

⁶⁰ Kemény, p. 31.

⁶¹ *Ibidem*, p. 39.

cuvânt pentru un principe creștin, atunci poate s-ar fi împiedicat și prinderea și căderea în robie care au urmat. Dar, cum s-a spus, numitul Rákoczi, curând după moartea tatălui său, domnul Gyorgy Rákoczi cel vârstnic, s-a datat într-o așa măsură beției, încât dacă n-avea prilej să bea cu domnii țării, se așeza pe un covor sau pe o pătură așternută pe pământ și-i poftea pe locotenenții săi îmbrăcați în piei de lup, precum și pe soldații lor, și așezându-se pe pieile lor de lup, petrecea cu ei cu băutură, zi și noapte, când se ivea prilejul, iar la plecare îi cinstea adeseori cu cai și alte daruri.⁶² Pe lângă băutura excesivă *viața necurată* a însemnat și iubirea extraconjugală, pedepsită de către legislația Transilvaniei. Ea era privită cu îngăduință când nobilul nu-și întemeiasă încă o familie. Miklos Bethlen descrie în călătoriile sale fără rezerve experiențele sexuale cu prostituate⁶³, la fel cum Ioan Kemény își amintește escapadele juvenile⁶⁴. Mult mai grave sunt lucrurile când cel asediat de un astfel de viciu era însuși principele. Exemplul negativ cel mai răsunător în epocă l-a constituit Gabriel Báthory. Wolfgang Kamuti, se presupune, ar fi primit cetatea Gilăului, oferindu-i principelui propria soție, Kemény notând cu malițiozitate un *proverbium* ce circula în acea vreme: “Kata, fata, rezistă de dragul cetății Gilăului.” Din nefericire nu a fost și singurul lingușitor în acest fel al principelui. Memorialistul îl numește și pe cancelarul István Imrefi făcând parte din aceeași tagmă, care se bucura de o bună apreciere în fața principelui datorita farmecelor nevastei sale.⁶⁵ Comportamentul deviant, în multe privințe, a lui Gabriel Báthory a determinat, în cronistica și memorialistica timpului, conturarea portretului unui damnat, o figură, de bună seamă, ispitită de forțele diabolice. Asediat de aceleași forțe obscure, de data asta prin alte mijloace și cu rezultate diferite, îl regăsim și pe Gabriel Bethlen, când responsabilitatea îmbolnăvirii primei sale soții Zsuzsanna Karolyi îi era atribuită unei vrăji întreprinsă de Anna Báthory. Principele îi confiscă toate domeniile, o arestează și-i intentează proces (1614, 1618, 1621). Exilarea ei s-a amânat, socotindu-se că vraja putea fi desfăcută, până după 1622, anul morții Zsuzsannei.⁶⁶ Acuzații similare au fost aduse de principele Mihail Apafi, într-un proces răsunător, inculpând 25 de bănuite vrăjitoare, între care 13 de condiție nobilă. Principala vizată era Zsuzsanna Vitez, soția rivalului său Pal Baldi, acuzată de vrăjirea Annei Bornemiszá. Ea nu a pricinuit doar îmbolnăvirea soției principelui, prin vraja sa, a determinat chiar moartea noului său născut. Deși nu au existat probe care s-o învinovățească Zsuzsanna Vitez a sfârșit în închisoare, procesul întinzându-se pe opt ani.⁶⁷

Dar ceea ce predomina în conturarea condiției nobiliare este preponderența la nivel simbolic a caracterului militar a nobilimii consacrat de numeroasele dispute militare care măcina de la un capăt la altul secolul. Proiectându-și identitatea într-o origine eroică, de luptători legați de suveran de la fundarea statului, fundare reținută în mod esențial creștină, cum se poate vedea din tradiție, spiritul militar și calitățile presupuse de acesta rămâne firul roșu al identității nobiliare. Ilustrativ în acest sens este o remarcă din *Approbatæ* ce afirma că nobilul chemat la oaste și care nu se poate prezenta călare “nu poate merge la război pentru lipsa de valoare a sa”⁶⁸. Găsim aici un ecou întârziat al idealului cavaleresc originar. Prin urmare definirea condiției nobiliare în Transilvania prin apelul la naștere nu câștigă încă teren, în comparație cu discursul nobilimilor Occidentale, războiul fiind prilejul afirmării valorice a nobilimii. Ca un semn distinctiv pentru această epocă remarcăm ființarea unei nobilimi armaliste care-și

⁶² Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, București, 1965, p. 188-189.

⁶³ Miklos Bethlen, p. 193.

⁶⁴ Poposind la Viena în 1625 trage la un cunoscut al tatălui său pe nume Hofkircher unde “mă întâmpină și mă ospetii cu multă dragoste, având două fete, dar mai cu seamă cea mică foarte, foarte frumoasă, care făcea gospodăria și m-a salutat cu plăcere, iar eu ca tânăr fercheș m-am distrat [acolo] bucuros.” (Kemény, p. 64)

⁶⁵ *Ibidem*, p. 39.

⁶⁶ G. Klaniczay, *The Uses of Supernatural Power. The Transformation of Popular Religion in Medieval and Early-Modern Europe*, Oxford, 1990, p. 158; G. Murdock, *Death, prophecy and judgment in Transylvania*, în vol. “The Place of the Dead. Death an Remembrance in the Late Medieval and Early Modern Europe”, edited by Bruce Gordon and Peter Marshall, Cambridge University Press, 2001, p. 213-214; *Erdelyi orszaggyulesi emlekek*, VI, p. 413.

⁶⁷ Klaniczay, p. 158-159; Éva Pocs, *Between the Living and the Dead*, Central European University Press, Budapest, 1999, vezi mai cu seamă bibliografia p. 167-184.

⁶⁸ *Approbatæ*, partea I, titlul al nouăsprezecelea, art. VIII, p. 516-517.

justifică existența și, prin, dar nu numai, profesiunea armelor.⁶⁹ Dinamica nobilimii transilvănene prezintă ritmuri susținute, dar cauza principală nu trebuie văzută în degradarea economică a condiției nobilimii, ci mai cu seamă în războaiele veacului. Desigur, aceste afirmații pretind o nuanțare sugerată chiar de lectura actelor normative. În realitate se poate constata că prezența nobilimii pe câmpul de luptă nu mai era solicitată în mod decisiv, nobilul putea angaja mercenari pentru a-l reprezenta.⁷⁰ Astfel, funcția sa războinică cunoaște o degradare, intențiile nobilimii concentrându-se în tendința de a-și apăra libertățile și privilegiile. Tendința aceasta poate fi surprinsă și prin evaluarea memorialisticii. Pentru Ioan Kemény idealul nobiliar rămâne în componentele sale tipic medievale, slujirea suveranului și a țării, “uaxilium et consilium”, în timp ce amănuntele vieții personale îi rețin atenția într-o infimă măsură și atunci când o face își justifică atitudinile și acțiunile. Chiar căsătoria sa este relatată “în trecere”, ca un episod accidental, cu toate că era convins de importanța acestei întreprinderi. Ea implica o opțiune cu valențe și strategii sociale, dar adevăratul suport al căsniciei îl reprezenta prezența iubirii.⁷¹ Mai mult, exista și presupoziția că memorialistul intenționează să-și motiveze gestul căsătoriei cu o catolică. Atașat profund confesiunii calvine, Ioan Kemény identifica opțiunile pentru catolicism mai în toate cazurile cu pericole iminente. Dintre catolici își recrutează exemplele de trădători și tot acolo îi găsește pe cei nelegiuți. Pe de altă parte, în cazul lui Bethlen Miklos, rolul funcțiilor și abilităților militare ale nobilului nu mai sunt atât de evidente. Amănuntele vieții abundă în această scriere, considerată pe buna dreptate un roman autobiografic, autorul mărturisind episoade de maximă intimitate. Modul de viață al lui Miklos Bethlen prezintă unele semne de schimbare. El nu se mai exersează numai în demnități publice, activitățile comerciale câștigă un loc important între preocupările sale: „Am făcut comerț cu sare fără a pierde vreodată ceva; din contră aceste trei articole [cereale, vin și sare] mi-au întregit veniturile, pentru că ceea ce-mi aduceau domeniile nu puteau să-mi acopere toate cheltuielile pe care le făceam.”⁷² Astfel de amănunte și picanterii apar și în scrisul lui Kemeny, dar firul roșu al narațiunii sale are ca obiectiv cariera militară și diplomatică. Explicațiile pot fi multiple: destinul diferit al celor doi autori, epocile în care-și redactează memoriile (războiul permanent din viața lui Kemény versus perioada pacifistă a domniei lui Mihail Apafi), orizontul cultural distinct (Kemény: colegiul din Alba Iulia și curtea princiară, Bethlen: școlile din Transilvania, universități europene, peregrinări). Prin urmare, cu toate că în ritmuri foarte lente, condiția nobiliară se înscrie într-un proces de transformări, dar care nu devine în secolul al XVII-lea atât de percutant. O acutizare vom constata în epoca luminilor, când își fac prezența lucrări ce stabilesc condițiile a ceea ce contemporanii numesc *vera nobilitatis*.

În alte condiții organizarea statului este una contractuală între supuși și suveran⁷³, principele nereușind prin administrație să construiască o nobilime de funcții care să concureze vechea nobilime. Sfatul principelui nu este asaltat de oameni noi. Membrii lui provin din marile familii ale principatului, doar cu câteva excepții, la numirea suveranului. În alți termeni acest sfat își păstrează caracteristicile medievale, el nu este permanent și nu are un loc principal unde să rezideze.⁷⁴ Cu toate că la nivelul terminologiei apar

⁶⁹ *Ibidem*, titlul al șaptelea, art. I-II, p. 509.

⁷⁰ *Ibidem*, art. VII, p. 516.

⁷¹ Spre exemplu are o anumită reținere față de căsătoria lui Ștefan Báthori pentru a ajunge rege al Poloniei: “Soția lui era foarte bătrână și urâtă, el se însurase cu ea pentru a deveni rege și nici nu o iubea.” (Kemény, p. 32) Desigur, căsătoria aducea în discuție o origine socială similară pentru parteneri. Au fost cazuri când logodna s-a desfășurat pe motiv de inegalitate de statut social între viitorii soți, astfel, la mijlocul secolului al XVII-lea în comitatul Solnoc-Doboca Mihály Kovács a cerut sinodului din Transilvania absolvirea fiicei sale vitrege Ilona Szentmártoni de jurământul de logodnă făcut unui iobag pe nume Simon. În timp ce Szentmártoni provenea din rândul nobililor, Simon era de condiție umilă și român. (G. Murdock, *Calvinism on the Frontier*, Oxford, 2000, p. 252); vezi și I. Costea, *Repere pentru o istorie a cuplului și prostituției în Transilvania veacului al XVII-lea*, în “Familie și societate - Studii de istorie a Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1999, p. 15-21.

⁷² Miklos Bethlen, I, p. 324.

⁷³ *Approbatae*, p. 475-486.

⁷⁴ Zsolt Trocsanyi, *Dignitaradel und Beamtenintelligenz der Regierungsbehörden in Siebenbürgen des 16. Jahrhunderts*, Budapest, 1980.

inovații importante în concepția despre stat, semnificațiile sunt particulare, diferite de ceea ce întâlnim în cadrul monarhiilor absolutiste din Occident. Deși guvernarea avea ca obiectiv “binele public” al țării, țara însemna de data aceasta sistemul politic bazat pe cele trei stări privilegiate și patru religii recepte. Dacă e să găsim o afirmație a “crizei de identitate” la nobilimea din Transilvania, atunci ea rezidă în proiecția paseistă pe care o profesează, pe de o parte, și în atenuarea lentă a caracterului militar a condiției nobilului, adică o pacificare a sa, pe de alta. Interesul pentru origini și genealogie provine mai cu seamă din explozia nostalgică, evidențiată încă de scrierile secolului al XVI-lea, față de regatul maghiar medieval. Transilvania are propria identitate politică, definită sub incidența autoritară a Porții otomane, dar legitimarea nobilimii coboară la asumarea unei origini plasată la momentul întemeierii regatului medieval. Problema originii mitice a nobilimii în cuceritorii triburilor maghiare din vremea lui Arpad sau de la anul zero al regatului, domnia lui Ștefan cel Sfânt și încreștinare, a constituit o ambianță generală pentru nobilimea medievală din regatul Ungariei, tema prelungindu-se prin tradiție sau legislație în epoca premodernă. În sprijinul acestei afirmații invocăm următoarele mărturii. Analiza cronicii lui Simon de Keza, cronica ce aparține celei de a doua jumătăți a veacului al XIII-lea, evidențiază constituirea tezei națiunii maghiare nobiliare, o nobilime care își are rădăcinile în maghiarii cuceritori ai Panoniei și ai zonelor învecinate. În acest sens se exprima exegeza lui J. Perenyi întreprinsă la sfârșitul anilor '60.⁷⁵ Un al doilea fapt, și care demonstrează înainte de toate profunzimea la nivelul elitei a acestei proiecții identitare, dovedind că avem de-a face cu un motiv cultural dominant, care în secolul al XVI-lea va fi socotit o cutumă și va fi consacrat prin legislația scrisă, îl găsim înspre marginile regatului la mijlocul secolului al XV-lea. La 1445, nobilii români din Vișeu, în lipsa unor înscrisuri probatorii, au recurs la tradiție în vederea consacrării drepturilor lor, tradiție pe care o coborau, după cum observa A.A. Rusu, nici mai mult, nici mai puțin, până la regele Ștefan I-ul.⁷⁶ Aparținând orizontului cultural al nobilimii și consacrată de scrierile normative, va căpăta un ecou specific în contextual valorilor umaniste și baroce în accentuarea unor origini ilustre. Pentru a exemplifica apelăm la un citat din Ioan Kemény: “Căci, după părintele meu, Baltazar Kemény, familia Kemény își are originea în vechii maghiari ce-au părăsit Sciția, *truncus*-ul fiind – după pe-atunci sălbaticile humori și denumiri – un om de vază pe nume Nikola, căruia nu-i cunoștea numele de familie, și din care descinde Sigismund Mikola de Someșeni [...]; printre ei se numărau și mari nobili de frunte și domni.”⁷⁷ Că avem de-a face cu o habitudine eminamente nobiliară rezultă din compararea textului de mai sus cu unul similar al altui cronicar, cu origini urbane, din secolul al XVII-lea. Iată mărturia lui Nágy Szabo Ferencz: “De-aici încolo eu, Nágy Szabo Ferencz din Târgu Mureș, fiul lui Nágy Szabo Janós de la Borsos Anna, fata lui Borsos Sebestyen, încep acum, cu ajutorul lui Dumnezeu, în acest fel scrierea mea despre niscăi trebură, sfânt premarital Dumnezeu fiind cu mine.”⁷⁸ Desigur, avem de-a face cu două genuri literare diferite. Într-un caz de o literatură memorialistică, autobiografică, iar în celălalt de cronică, de genul memorial, care reține faptele și întâmplările memorabile. Autoreferențialitatea este un concept ce se prezintă diferit în cele două exemple și ca urmare a presiunilor culturale caracteristice mediilor sociale distincte din care provin autorii respectivi. Primul gen ar fi ilustrat de nobilime, motivul originii mitice fiind un loc comun, cel de-al doilea, va rămâne un exercițiu al istoricilor din spațial urban, cu diverse grade de profunzime. Este, în adevăr, și un ecou al barocului, impus de Contrareformă, care insista, din motive lesne de bănuț asupra tradiției catolice a nobilimii. Cu alte cuvinte, identitatea nobilimii nu este una conflictuală din punct de vedere social, construită la concurența dintre nobilime și noi grupuri elitare ce se afirma, ci mai degrabă prin afirmarea unei perspective în termenii istorismului cu puternice inflexiuni confesionale. Paseismul este o teză afirmată larg, punând față în față trecutul regatului cu prezentul principatului obedient turcului.

⁷⁵ J. Perenyi, *La conscience nationale dans les chroniques hongroises du XIIIe siècle*, în vol. “Le développement de la conscience nationale en Europe Orientale”, Paris, 1969.

⁷⁶ A.A. Rusu, *Nobilimea românească din vremea lui Iancu de Hunedoara*, în “Pagini Transilvane”, 1, 1993, p. 49.

⁷⁷ Kemény, p. 23.

⁷⁸ Nágy Szabó Ferencz, *Memorialul*, București, 1993, p. 71

În primul rând nobilimea transilvăneană din epoca premodernă a fost preocupată de apărarea drepturilor și privilegiilor sale. În repetate rânduri nobilii au fost nevoiți să-și apere libertățile și prin aceasta să proclame apărarea existenței statului însuși. Încă din primul deceniu al secolului al XVII-lea János Rimay, secretarul lui István Bocskai, sublinia că lupta de eliberare însemna mai mult decât apărarea libertăților religioase și a drepturilor nobiliare, era mai degrabă o luptă pentru supraviețuirea națiunii: “Conservarea noastră, a vieții națiunii noastre și apoi doar a religiei, libertăților și proprietăților noastre”.⁷⁹ Diverse și nu mai puțin puternice sunt presiunile care acționează asupra stării nobiliare. Pe de o parte, nobilimea este confruntată cu chestiunea otomana⁸⁰, secolul al XVII-lea însemnând un șir lung de dispute armate (Războiul de 30 de ani, războiul de 15 ani, expediția din Polonia și urmările dezastruoase cu invazia turcilor și tătarilor). Pe de altă parte, se manifestă intenția habsburgilor de a recupera Transilvania și întreg spațiul care a aparținut regatului medieval maghiar. Se desprinde din sondarea literaturii epocii o serie de lucrări programatice care cultivă un puternic sentiment anti-habsburgic. Principalele teme care traversează discursul ideologic se regăsesc în ipostaza antimachiavelismului, a luptei îndreptate împotriva habsburgilor și a dialogului confesional Reforma – Contra-Reforma. Atenția pe care o capătă discuția cu privire la “constituționalism” cu resurse dinspre teologia reformată (Calvinism) marchează un semn de renovare, de trecere spre lumea modernă.⁸¹ După 1526 acest conflict pentru păstrarea pământurilor și libertăților constituie principalul obiectiv ce marchează destinele a numeroși nobili. Din aceste alinamente se va naște ulterior spiritul național maghiar dezvoltat cu precădere în secolul al XIX-lea. Naționalismul maghiar modern nu ne reține atenția în mod deosebit aici, dar este deosebit de relevant în promovarea unei chestiuni de autodefinire a nobilimii în comparație cu restul Europei. În alte cuvinte, a fi nobil presupunea ceva mai mult decât exercitarea unor drepturi și împărtășirea unor privilegii. În răspunsul pe care încercăm să-l formulăm vom evidenția două concepții răspândite în rândurile nobilimii care luminează într-o oarecare măsură această problemă.

Pentru mulți nobili conflictul cu turcii a însemnat mai mult decât o simplă apărare a casei, a drepturilor și a comunităților. Rolul Transilvaniei și al nobilimii trebuie înțeles ca ocupând un loc important în conflictul dintre creștinătate și păgânii otomani. În conflictul disperat la un moment dat, pe viață și pe moarte cu turcii s-a consolidat credința că Transilvania și mai ales Ungaria, în formula sa

⁷⁹ Kálmán Benda, *A Bocskai szabadságharc*, Budapest, 1955, p. 89: scrisoare din 8 aprilie 1605.

⁸⁰ Deși principii, și stările deopotrivă, au întreținut relații echilibrate cu turcii, Transilvania fiind tributară Înaltei Porți, la nivel simbolic sentimental antiotoman domina de la un capăt la altul conștiințele. Nu-l întâlnim doar ca un motiv literar, ci capete de turci au fost figurate pe blazoanele nobiliare pentru a evidenția vitejia unora, în fața dușmanilor cei mai cruzi și păgâni, chiar în a doua jumătate a veacului, în timpul domniei lui Mihail Apafi. La 1677, principele Mihail Apafi, îl înobilează pe Daniel Ciupe de Draga Vilma, *statu et conditione plebea*, iar în cadrul stemei se găsea “*dextra eiusdem nudum, capiti quidam Turcico martialiter infixum viriliter tenere conspicitur*” (Magyar Tudományos Akademia Konyvtara, Fond. Endrei Veress, *Boieri și nemeși români din Ardeal și Ungaria*, Ms. 541, f. 188-191). Câțiva ani înainte, la 1674, pe scutul nobiliar dăruit lui Ladislau Boer de Copăcel (Făgăraș), “*ex eo statu et conditione boeronali in qua nati sunt*”, era figurat un bărbat călare ce ține în mână stângă “*Caput hostile amputatum*” (*Ibidem*, f. 176-184).

⁸¹ Ideologia politică exprimată în spațiul Transilvaniei nu-și are originea doar în realitățile ardelenice; pe de o parte, absoarbe contradicțiile izvorâte din lupta antihabsburgică din prima jumătate a secolului al XVII-lea între puterea centrală afirmată în Transilvania și ordinele privilegiate din Ungaria. Alte resurse se regăsesc pe filonul confruntării dintre Reformă și Contrareformă. La fel, o sursă de inspirație a fost literatura epocii, Scultetus, Sleidanus, Ens, Erasmus și Melanchton, cărora li se alătură clasici latini și greci sau reprezentanți ai teologiei catolice, Sf. Toma de Aquino. Cea mai populară scriere a fost cartea lui Lipsius, care nu-l așeza pe suveran sub tutela ordinelor, ci sub dominația legii, promovând un constituționalism afirmat în Transilvania prin pactul social încheiat între principe și stări. Încă din 1641, scrierea acestuia intitulată *Politica* a fost tradusă în limba maghiară de János Laskai, predicatorul lui István Bethlen, fratele principelui. Acceptarea într-o atare măsură a lucrării sale se explică prin toleranța religioasă pe care o profesa, întemeindu-se pe “dreptul natural”. cf. T. Wittman, *L'ideologie de centralisation de la principaute de Transylvanie et ses rapports europeens*, în vol. “La Renaissance et la Reformation en Pologne et en Hongrie”, Budapest, 1963.

medievală, care trebuia refăcută, a reprezentat scutul întregii creștinătăți. Rezistând în contra turcilor ei servesc și protejează întreaga creștinătate. Dumnezeu a trimis pe turci împotriva lor ca o pedeapsă pentru păcatele săvârșite; împreună, protestanți și catolici, se înțeleg în această privință. Implicarea în lupta pentru tronul Poloniei și devastarea țării de la mijlocul secolului a fost anunțată prin semne divine.⁸² Cronicarii și preoții protestanți le identifică și caută să explice mânia lui Dumnezeu. Stingerea casei princiare Bethlen (1648), moartea Mariei Henrietta după trei luni de la căsătorie (1651) și în anul următor a fostului soț Szigismund Rákoczi, predestinat în viziunea lui Jan Comenius să devină restauratorul protestantismului în Europa Centrală, îmbolnăvirea principelui, fulgerele devastatoare din 1648, moartea surprinzătoare a trei foști consilieri ai lui Gyorgy Rákoczi I-ul (Ferenc Bethlen, Zsigmond Barcsai, Mátyás Hszar), toate anunțau iminentul dezastru al țării. În plus, s-au auzit voci care anunțau ca inevitabil anul 1657 ca un an al destinului. În același timp Pal Medgyesi aducea în discuție starea morală deplorabilă a țării, identificând tarele morale în acumularea oneroasă de proprietăți de către nobili, beția și traiul necumpătat, corupția judecătorilor, răspândirea necredinței și neascultarea cuvântului lui Dumnezeu, mândria excesivă, pervertirea morală. Pentru predicatorul protestant de la curtea din Sarospatok nu mai apare surprinzătoare și fără temei mania divinității, ci faptul că pedeapsa a întârziat atât în a se manifesta.⁸³ Mai exact pentru păcatele ce trebuiau absolvite, fiecare parte identifica cauze diferite. La fel, răspunsurile celor două tabere religioase au un conținut diferit. Rezumând răspunsul protestanților sesizăm insistența pe necesitatea unei regenerări morale și reclamarea eliberării de comportamentul odios al papalității și bisericii romane. În lumina acestei perspective, pentru a respinge pericolul otoman și a reface statul medieval, era nevoie de o purificare și o regenerare proprie prin restaurarea creștinismului adevărat. Avem de-a face cu afirmarea unei literaturi protestante care accentuează necesitatea resurecției ungare prin acțiuni energice de apărare a țării și credinței reformatate împotriva habsburgilor și a Contra-Reformei, acțiuni așezate sub autoritatea principelui Transilvaniei. În aceste condiții se impune ideea unui principe ideal, care are ca modele personaje ale antichității păgâne sau creștine (Alexandru cel Mare sau Gedeon și David) sau regi precum Mátia Corvinul, potențând valorile justițiare ale suveranului.⁸⁴ Răspunsul catolic susține că acceptarea protestantismului a precedat venirea turcilor. Astfel, Dumnezeu și-a revărsat mânia pe țară deoarece maghiarii au permis răspândirea inovațiilor eretice. Răspunsul propune eradicarea protestantismului și întărirea legăturilor cu puterile catolice și cu Roma. Ungurii ar trebui să se plaseze sub protecția Fecioarei Maria și să nu părăsească tradiția lor catolică cu începuturile sale la Ștefan cel Sfânt. Refacerea regatului se putea realiza prin întoarcerea la catolicism, la vechea biserică, și prin apelul la sprijinul puterilor catolice vecine.⁸⁵ Aceste explicații ajută la înțelegerea evenimentelor petrecute în vechiul regat și marchează rolul nobilimii într-o perspectivă religioasă amplă. Pe drept cuvânt, ei au fost pedepsiți pentru păcatele lor; dar pedeapsa lui Dumnezeu nu este de nerăscumpărat, și posibilitatea redemțiunii este păstrată pe mai departe deschisă. În stoparea expansiunii otomane, sau în ce privește propria reformă, nobilimea a efectuat un important serviciu pentru lumea creștină. Dumnezeu a hotărât ca regatul Ungariei și nobilimea să suporte această cumplită pedeapsă; dar tocmai în desemnarea lor Dumnezeu a văzut o oportunitate pentru ca nobilimea să se angajeze în slujba idealurilor creștine. În acest context s-a afirmat o temă în literatura epocii, în deceniul al cincilea, care asimila situația maghiarilor cu aceea a Ierusalimului, cu a poporului ales de

⁸² G. Murdock, *Death, prophecy and judgment in Transylvania*, p. 206-219.

⁸³ Pál Medgyesi, *Erdély s egész Magyar nép... hármaz jajja*, Nagyvárad, 1653, p. 58-59; idem, *Igaz Magyar nép negyedik jajja s-síralma*, Sárospatak, 1657, p. 17-18; F. Szakaly, *Szalardi János és irtalmas Magyar kronikája*, Budapest, 1980, p. 197-198, 342-343, 349-350.

⁸⁴ L. Makkai, *Gábor Bethlen et la culture européenne*, în "Acta Academiae Scientiarum Hungariae", 28(1982), p.37-71; Katalin Péter, *Two Aspects of War and Society in the Age of Prince Gabor Bethlen of Transylvania*, în vol. "From Hunyadi to Rákoczi..", p. 297-313; G. Murdock, *Death, prophecy and judgement*, p. 212, 216-217.

⁸⁵ Robert J.W. Evans, *Felix Austria. L'ascesa della monarchia habsburgica 1550-1700*, Societa editrice il Mulino, 1981, p. 71-115 mai ales 81-82, 104 si 305-355; Lucian Peris, *Le missioni Gesuite in Transilvania e Moldavia nel Seicento*, Cluj-Napoca, 1998, p. 82-85.

Dumnezeu. Mai ales orațiile funerare, cu un vădit caracter educativ și moralizator, promovează acest motiv, în cazul lui Pal Medgysi sau al lui István Czegledi, în timp ce în plan mai general căpăta anvergura prezentării principatului în termenii unui “tărâm al zânelor”, “țară a zânelor” (Tunderkert).⁸⁶ Enormă popularitate a poemului epic *Szegeti veszedelem* (Dezastrul din Sighet) al contelui Miklos Zrinyi (mort la 1664) care descria lupta eroică a strămoșilor și martiratul împotriva turcilor, mărturisește dorința nobilimii în afirmarea semnificației profund religioase a sacrificiilor aduse.⁸⁷

Mai mult, îi putem întâlni pe nobili ca protagoniști ai unei mari drame, căreia îi sunt atașate semnificații religioase, nobilimea dezvoltând o identitate corporativă distinctă ca membrii ai Sacrei Coroane. Cu toate că nobilii își reclamă dreptul de a participa la guvernarea țării ca urmare a unei tradiții se va formula treptat justificarea drepturilor nobilimii bazată pe cuprinderea acestora în corpul mistic al Sacrei Coroane. Această temă prin excelență medievală are un larg ecou. Coroana folosită pentru încoronarea regelui se credea conform tradiției că a fost dăruită de Papa Silvestru al II-lea. De-a lungul evului mediu i-au fost asociate puteri religioase mistice. Coroana îi protejează pe acei regi care guvernau onorabil și îi aducea pe monarhi într-un misterios contact cu Sfântul Ștefan. Ca obiect sacru, coroana a fost asociată cu miracole. La începuturile epocii moderne puterea Coroanei era înțeleasă ca dezvoltându-și autoritatea nu doar asupra regilor, ci și asupra stării nobiliare. Werböczy a arătat că regele este capul Sacrei Coroane, în timp ce nobilimea constituie membrele acestui organism.⁸⁸ Baronul Péter Revay, cel care a scris prima istorie a Coroanei (1622), amintește nu doar numeroase miracole și intervenții divine în legătură cu ea, dar susține că bunăstarea nobilimii însăși depinde de aceasta.⁸⁹ Concepția ilustrată de Werböczy se formează de-a lungul evului mediu și se instituționalizează în secolul al XVI-lea, asociindu-și noi conotații pe fondul “cadrelor nostalgice” ce marchează în profunzime gândirea nobilimii în veacul al XVII-lea. Nobilii, ca membri ai Sacrei Coroane, se bucură de aceleași drepturi și împart suveranitatea cu regele. Concepția de coparticipare la guvernare, configurată în secolul al XVI-lea datorită transformărilor politice câștigă o nouă perspectivă în veacul următor. Prin edificarea unui stat protestant, simbolul Coroanei rămâne într-un plan al nostalgiei, funcționalitatea regimului politic implicând termeni noi, practici, în stabilirea raporturilor dintre principe și nobilime. Astfel se poate citi și momentul din deceniul trei al veacului când Gabriel Bethlen deși poartă pentru un timp titlul de rege al Ungariei, în vremea războiului de 30 de ani, nu va accepta niciodată Coroana regatului, un simbol prin excelență catolic. Este important de precizat, comunitatea principelui cu stările care se prefigurează în virtutea aceluiasi corp sacru, mistic al statului. Recunoașterea lui se ilustrează prin jurămintele pe care principele, un suveran depozat de anumite simboluri din cauza conjuncturii politice, le susține în fața stărilor. În fapt, avem de-a face cu o ceremonie de consacrare laică, marcând o desacralizare a suveranului, recunoscută și în expresia lui Kemény, pomenită mai înainte, “căci și regii și principii sunt și ei oameni și nu pot fi lipsiți de slăbiciunile și greșelile omului.”⁹⁰

Identitatea nobiliară se regăsește în cadrele simbolice medievale, dar întrevide și orizontul inovației percepute îndeosebi prin implicațiile confesionale ce dizolvă unitatea catolică a celui de-al doilea ordin. Prin excelență, în varianta sa medievală, militară și catolică, ultima caracteristică rezultat al eforturilor apostolice ale regalității, nobilimea, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se afirma interesată în păstrarea libertăților și privilegiilor prin recunoașterea și înnoirea lor de către principii și puterea suzerană, și divizată din punct de vedere confesional. În cele două ipostaze, protestantă și catolică, nobilimea ardeleană este deschisă unor preocupări diverse: fie adoptă un angajament intelectual (în ilustrarea căreia unii dintre ei excelează), fie au preocupări de natură economică, comercială. Sunt

⁸⁶ G. Murdock, *Death, prophecy and judgement in Transylvania*, p. 220-223; Klaniczay, *The Uses of Supernatural Power*, p. 259.

⁸⁷ Miklos Zrinyi, *Szigeti veszedelem*, Budapest, 1984; S. Takats, *Zrinyi Miklos nevelőanyja*, Budapest, 1917.

⁸⁸ *Tripartitum*, I, Tit. IV, p. 9.

⁸⁹ S. Szilágyi, *Revay Péter és a szent korona*, Budapest, 1875.

⁹⁰ Kemény, p. 32.

cazuri când ambele aspecte se întâlnesc la aceeași persoană. Dintre ele se distinge Miklos Bethlen, pe seama căruia se pune în istoria literaturii maghiare inițiativa romanului biografic, dar care în memoriile sale mărturisește prezența sa în comerț, vânzând vite, oi, miere și ceară.⁹¹

Cu toate că ritmurile metamorfozelor sunt foarte lente în comparație cu alte spații politice ale vremii, condiția nobilimii ardeleni se găsește într-o coexistență a trăsăturilor medievale cu elemente de inovație. Adevărata “criză de identitate” se produce pe fondul descompunerii regatului medieval, și individualizarea politică a Transilvaniei, și prin acceptarea în masă, mai ales în cazul nobilimii mici și mijlocii a protestantismului și recuzarea catolicismului.

---

⁹¹ Miklos Bethlen, I, p. 324.